ЯК МУЖИК ХОДИВ ДО ЦАРЯ ПРАВДИ ШУКАТИ

І ИНШІ ОПОВІДАНЯ.

Ціна 15 центів.

1916.
З друкарні „Свободи", 83 Grand Street,
Jersey City, N. J.

Як мужик ходив до царя правди шукати

і инші оповіданя.

З м і с т:

Ціна 15 центів.

1916.

З друкарні „Свободи“, 83 Grand Street, Jersey City, N. J.

ЯК МУЖИК ХОДИВ ДО ЦАРЯ ПРАВДИ ШУКАТИ.

(З дійсного житя).

В Росії, на Україні, проводили нову галузь одної державної зелізниці. Звичайно, власникам землї, через яку переходив зелізничий шлях, платили скілько коштувала захоплена лінією земля. Але одному селянинови заплатили за його землю так мало, що він за ті гроші не годен був купити і в двоє меньшого кавалка землї. Всі його клопоти і скарги перед зелізничими урядниками не привели нї до чого, і він рішив скаржити ся перед судом на зелізницю. Пійшов він до адвоката і розказав йому, як сильно його покривджено і просив почати процес проти зелізниці.

Коли адвокат узнав, що та зелізниця державна, то почав відраджувати селянинови процесувати ся з нею, а радив йому полагодити ту справу в якийсь инший спосіб. Адвокат з досьвіду знав, що процесуватись проти державних інституцій або урядників — то даремна праця, і через те радив селянинови дати кому-небудь з зелізничих урядників доброго хабара, і тодї його справа буде добре полагоджена. Але селянин не міг з тим погодити ся, бо раз, що у него не було гроший на хабара,

а вдруге його справа здавалась йому дуже простою і кривда зовсім очевидною.

„І дурень”, мислив він, „зрозуміє, як йому розказати, а не то, щоб такі мудрі люди, які сидять в суді. Прецінь же державні судії, се не те, що наші волосні, що за пів кварти горівки, хоч яку справу тобі полагодять. Адже тамтих судіїв сам цар поставив, щоб по правді судили людий”.

І пійшов він до другого адвоката. Той також радив йому полагодити справу через хабара, але позаяк селянин дуже намагав ся процесувати, то адвокат нарешті згодив ся з ним і розпочав процес. Звичайно, як треба було чекати, з того нічого не вийшло; процесував ся селянин щось аж два роки, діло його переходило з одної судової інстанції до другої і врешті процес зістав програним по всіх інстанціях. Далі вже нікому було скаржитись.

Але, крім усего того, він ще мусів заплатити кошти програного процесу, а позаяк кошти ті виносили так богато, що він не годен був нігде позичити такої суми гроший, то йому продали його ґрунт і хату і він став жебраком.

Дуже йому було гірко і не знав він, що далї почати. Нарештї, рішив він іти до самого царя скаржити ся йому на зелїзницю і на судіїв, котрі замісць того, щоби увзгляднити сю справу, зробили його цїлком жебраком, між тим як справа його була така проста і кривда, заподіяна йому зелїзницею, така очевидна, що „і дурень зрозумів би”. Попросив він сїльського дяка, щоб той написав йому подане до царя і розписав там про усї кривди, заподіяні йому від зелїзниці і від судіїв,

набрав повну торбу сухарів і подав ся піхотою до Петербурга.

„Аби тілько менї побачити царя", мислив він, „та подати йому поданє. Вже-ж він не є дурнїйший від усякого дурня, щоби не зрозумів такої простої справи. Хиба-ж він не знає, що у нас земля коштує, аджеж те знає і мала дитина. Де-ж то видано, щоб за землю, що менї пять років тому назад давали за неї по 300 рублїв за десятину, давати по 110 рублїв!?"

З такими думками прийшов він до Петербурга і почав тут розпитувати де мешкає цар. Але нїхто не розумів його мови і він нї від кого не дістав доброї відповіди. Нарештї звернув ся він до одного полїцая. Той з його слів зрозумів тілько, що він питає щось про царя і зараз потяг його до участку (полїційного офісу). Там його перш усего обшукали і коли знайшли при нїм поданє до царя, то набили йому добре потилицю і звелїли зараз вибирати ся з Петербурга і не вертати ся назад, бо инакше опять будуть бити та ще і до вязницї посадять. Відпровадили його з полїцією за місто.

Але на другий день, він знов вернув до Петербурга, тільки тепер не був вже такий дурний, щоб знов питати полїцая, де мешкає цар. Він рішив, що треба троха тут пожити та добре роздивити ся, а там видно буде, що треба робити.

Найшов він собі роботу на складї дров і робив там щось дуже довгий час. Вже він підучив ся троха російської мови і почав розпитувати людий про царя. Йому сказали, що царя в Петербурзї тепер нема, що він поїхав в Петергоф, недалеко

від Петербурга. Хоч йому і сказали, що до царя доступити простому чоловікови не можна, то він в то не вірив.

Попросив він, щоб написали йому подане до царя, бо те, що йому написав дяк, у него відобрали, як обшукували в участку. Взяв він те подане і подав ся до Петергофу. Прийшов він до Петергофу і давай розпитувати, чи не міг би знайти якої роботи при царській палаті. Йому сказали, що там потребують робітників змітати сніг зі стежечок в парку, що є коло палати. То було в зимі. Пійшов він там питати роботи. Йому сказали прийти завтра рано на роботу. Він прийшов і подане з собою приніс, в тій надії, що може там йому трафить ся побачити царя. Але всіх робітників, рано чим пустили до парку, там поліцаї обшукували. Обшукали і його, знайшли подане, набили йому опять потилицю і прогнали. Вертів ся він потім через якийсь час в Петергофі, а тим часом цар знов виїхав до Петербурга.

Щось два роки крутив ся він так, усе домагаючись побачити царя. Нераз його уже били за те подане. Уже він добре знав, де коли цар мешкає, але приступити до царя йому не удавалось. Раз він дістав навіть роботу коло самої царської палаит в Петербурзї; він там копав грядки на цьвіти і цар в той час мешкав там і він навіть бачив царя, як той проходив ся з царицею по саду і подане йому удало ся принести з собою; але біля тих копачів грядок стояло богато жовнїрів, котрі стерегли їх, щоби який небудь з них не кинув ся до царя з яким проханєм.

Нарешті, дізнавсь якось він, що межи тими жовнїрами, що служать у палатї при самому цареви, знаходить ся його земляк (краян). Розпитав він, як можна побачити того жовнїра і коли він має вільний час і пійшов до него. Той, звичайно, був дуже радий побачити ся з земляком. Розказав наш бідолаха тому жовнїрови, яку він мав справу до царя і як він бідував в Петербурзї і просив його, щоби він йому порадив, як подати цареви подане. Той вислухав його уважно і каже: „От що, чоловіче! Подати подане самому цареви в руки тобі нїяк не удасть ся, посилати почтою — ти сам знаєш — також нема рації. А коли ти хочеш, щоб твоя справа була увзгляднена, то твоє подане можна подати великому князеви, двоюрідному братови царя. Його цар дуже любить, він має велику силу в державі, майже таку як і сам цар, і завідує царською канцелярією (офісом). Я тобі розкажу зараз, коли і як то зробити, щоби твоє подане дістало ся в руки самого того великого князя".

І розказав йому жовнїр, куди треба пійти, в який саме час і кого треба питати, щоб побачити великого князя.

„Коли ти", каже йому той жовнїр, „усе так зробиш, як я тобі розказав, тодї твоє подане попаде в руки може і самого царя, а коли не царя, то його двоюрідного брата, а то все одно, як би воно попало і цареви".

Подякував той чоловік жовнїреви за пораду і пійшов собі. Після того, нїчого про него не було чути. Той жовнїр чекав, що чоловік прийде до него розказати, як там йому ходило ся до царського

офісу, але не дочекав ся. Він був дуже зацікавлений тою справою і написав до дому лист, щоби там розпитали про того чоловіка і відповіли йому. Йому відписали, що той чоловік подав ся до Петербурга шукати правди у царя, а більше про него нічого не звісно.

Пройшло два роки. Уже жовнїр скінчив свою службу і вернув ся до дому. Тут він давай опять розпитувати людий про того чоловіка. Нарештї допитав ся. Один земляк, що знав того чоловіка, відповів тому жовнїрови: „А тамтой уже давно у вязницї сидить!" — „Як! За що?" спитав здивований жовнїр. „А він там десь ходив до царя з якимсь поданєм". — „Так що з того?" питаєть ся жовнїр. „А те", відповідає той йому, щоб не лїз з своєю хлопською пикою до такої особи!"

Таку правду знайшов бідолаха у царя.

В. Г.

Осип Шпитко.

Дві нені.

— І се говорите ви? чоловік інтеліґентний, образований, один з перших журналістів на галицькій Руси? Ви, той Семен Морозович, славний літерат, той люблений хлопами, а ненавиджений інтеліґенцією сатарик?... Справді, вірити не хочеть ся. „Згину, а не зраджу мойого народа!”... Се гарні слова, правда, та тільки й слова, більше нічого, звичайна пуста і давно вже перетравлена фраза, якою забивають собі голови молоді, студентські темпераменти... але ви?...

Пан Шастальський, чоловік високого росту, худий гей драбина, співробітник одного з найпочитнійших і найповіністичнійших ляцьких дневників, який готов був взяти гроші не лиш за зраду своєї нації, але й тоді, колиб йому поставлено за услівє: виректи ся і назви: чоловіка — закурив папіроску і шипотів далї:

— Ідеали, пусті, дитинячі мрії!... Не можу тільки зрозуміти, яким способом ви, Русини, думаєте відроджувати Україну? Се-ж цілком безцільне, безхосенне... Бунтованє темної маси не принесе ніякої користи. Лише праця реальна, праця

інтензивна може чоловікови дати те, що йому є доконечне і до чого стремить ціле своє житє!... „Згину, а не зраджу мойого народа!"... Інтересна з вас людина, пане товаришу. Але чи ви застановили ся над виповідженою вами фразою? Чи розібрали ви її гаразд? Чи зрозуміли її безосновність?... Ні! Ви над сим не думали, а висказали — от, аби лиш дати яку-небудь відповідь, аби мене збути ся... Гм... „народня зрада"... Скажіть мені, будь ласка: яка вона, де і в чім містить ся? Де той народ, де тая нація, яку-б ви мали зрадити? Що ви називаєте народом, нацією?... Чи тих три міліони темної, на-пів дикої, голодної, обдертої, розшалілої хлопської маси?... Той неповоротний, грубий, сирий руський мужик має представляти націю?... А-а-а! вибачте, пане Морозович, але я сподівав ся по вас троха більше політичного змислу, я вас мав за чоловіка під кождим зглядом дозрілого і розумного, а між тим показуєть ся, що ви...

Семен Морозович, підперши голову руками, сидів непорушно і сумним, змученим зором дивив ся крізь вікно гарної каварні на улицю. Перед ним на столику, окрім склянки з недопитим єще молоком лежало кілька місцевих дневників, переповнених описами про страшний і нечуваний „бунт хлопів в селї Глухові", які у сам найгорячійший час жнив, застрайкували свойого дїдича, жадаючи підвисшеня платнї.

— Ось, прошу — говорив незраженний мовчанкою товариша, Шастальський — маєте нагоду

написати огнисту статю про визиск глухівських хлопів паном. Прошу, перечитайте лише...

— Я уже читав, пане Шастальський — відповів з тиха, але рішучо Семен — і справді думаю, яким би способом помогти бідним людям у їх тяжкій і небезпечній борбі о істнїнє.

— Алеж очивидно, очивидно! — лопотїв Шастальський троха іронїчно. — Виж волите з голоду згинути, чим зрадити свій народ!

І розсьміяв ся, але таким сатанїчним сьміхом, що Семена гейби окропом облило.

— Пане, — промовив він знетерпеливлений — ідїть собі, а мене лишіть в супокою. На дорогу повторю вам єще раз, що скорше згину з голоду, а народної справи не зраджу. Скажіть своїм висланникам і хлїбодавцям, що вони усї на купу не мають стільки золота, за яке могли би мене купити.

— Алеж пане товаришу, — вговорював його солодким вже голосом поганьблений — ви обиджаєте ся, а цїлком нема чого. Я і мої — як кажете — висланники і хлїбодавцї бажаємо нїчого иншого, як тільки вашого добра. Ба, я мало сказав: ми бажаємо добра не лиш виключно вашого, але обох братнїх народів, замешкуючих наш бідний край; бажаємо супокою, згоди і за всяку цїну уникненя ворохобнї, небезпечної борби, евентуально навіть розливу крови... Ви найпопулярнїйший хлопський писатель і, як такий, моглиб статись дуже а дуже пожиточним, помагаючи нам усмирити збунтовану і аґітаторами підбадьорувану юрбу дикого хлопства і в час здушити по цїлій Руси тлїючий уже зарід великанського полуміня. Звернїть вістрє свойого пера

в инший бік, а певно не пожалуєте. Що маєте з того, що пишете і працюєте для хлопа? Чи вашу працю оцінюють, платять вам за неї? Чи ті, для яких ви наражаєте себе на тюремну поневірку, вдячні вам за се? Розуміють ваше посьвяченє?... Ні! Се впрочім і неможливе, аби роботу інтеліґентного і з висшими поривами чоловіка — зрозумів той, який хиба лише мовою відріжняеть ся від звичайної зьвірини. Щож? Ціле своє житє працюєте для темної, невдячної товпи, гоните за марами, за ідеалами ніколи і ніким не зловивими, ціле житє борете ся за якусь ніби правду і ціле житє терпите недостатки!... У тій борбі з вітраками прогули безслідно молодечі літа, зівяла ваша молодість, а натомісць признаки старости виступають дуже ярко, так ярко, що, просто, жаль серце стискає, коли тільки на вас погляну...

— Чи ви, добродію, того ніколи не зрозумієте, що чесний чоловік, що Українець не може і не повинен служити своїм гнобителям?... Зрада народна — се-ж найпотворнійший і найогиднійший злочин, якого може допустити ся чи то інтеліґентна чи не інтеліґентна людина!

— Пусте! Обовязком чоловіка є заспокоїти передовсім свої потреби і своєї рідні, а відтак доперва, коли йому прийде вже така фантазія, може думати і про свій народ, очивидно, наколи тільки той народ заслугує на те, а заходить конечна потреба станути в його обороні.

— Якже се — питав з відтінком глуму Семен — хиба-ж український народ мені не рідня? Хиба-ж його не визискуєте, не мучите? Хибаж є де

на сьвіті народ, якого муки і неволю можнаб було порівнати з терпінєм Українців?... Справді, дивно менї, дуже дивно, що ви, як чоловік так образований і інтелїґентний, сьмієте менї ставити таку огидну пропозицію. Кажу вам єще раз рішучо, що не продам себе за нїщо в сьвітї, а хоч не тїшу ся особлившою симпатією нашої інтелїґенції, то за те бідний, простий люд менї вірить і поважає...

— І коли ви з ним лише розпрощали ся, то перший вас зраджує — чи не так? — докінчував Шастальський.

— Коли таке і лучить ся, то певно тільки наслїдком його темноти, яку гнобителї піддержують, щоб тим лекше хлопа деморалїзувати і далї його використовувати.

— Алеж пане Морозович, схаменїть ся, що робите? Із щирого серця бажаю вам щастя і добра. Анї вас, анї вашого народу не обиджаю і не гуджу, а говорю лиш те, що менї наказує досьвід і розум. Подумайте лише, що вас чекає, коли ви кинете ся у вир страйкової аґітації. Хлопам певно нїчогісїнько не поможете, нам зашкодите, а собі... ах, засудите себе на вічну нужду і голод... Чи вам сего потрібно? Чи-ж не лїпше то гарно убрати ся, смачно з'їсти, закурити собі вонюче циґаро та спокійно ждати часу, коли Богови подобаєть ся покликати чоловіка до себе? Не лїпше то панувати, та глузувати собі з пустих ідеалів?... Адже і я був колись ідеалїстою, мрів теж про відродженє ойчизни, кидав громи на керманичів льокайської опортунїстичної полїтики і на усїх „сильних міра сего", віруючи, що без помочи люду вітчина не воскресне...

Та нині я, Богу дякувати, инакше думаю, швидко витверезив ся і тепер жию собі як у Бога за дверми, щасливий і вдоволений. Я переконав ся, що на сьвіті мусять бути ріжниці, стани і привілеї — так дав Бог, і сего нам не вільно змінювати... І з вами таке може бути, лиш нарозумте ся. Пощо чоловікови бути жебраком, коли має нагоду панувати?... А вам час би вже, найвисший час подумати про свою будучність.

По що терпіти голод, холод, та зневаги ріжних вірителів? Сеж непростимий гріх морити себе лиш тому, ще маєть ся якісь там дитинячі скрупули. Гроші — се ціле щастє чоловіка на земли. А ви їх можете мати богато і в кождій хвили. Пять тисяч корон на заплату довгів... десять тисяч, або й більше на купно собі хатини... десять тисяч на заложенє часописи... що року відповідна субвенція... надто, постійне занятє в нашій часописи з платнею 300 корон місячно... Не щастє се? не богатство? не добро?... Ей, Боже мій! Колиб так я, та на вашім місци!...

— Я бриджу ся вами, пане... — процідив Семен кривлячи голову і дивлячись Шастальському в очи.

— Ха, ха, ха!... Ось чесний чоловік, що позволяє рідній мамі гинути з голоду! Оті самі слова, якими ви мене зволили почастувати — бризне вам в лице ваша мати! — На відхіднім додав ще Семенови в ухо: Вам мабуть байдуже, що вона разом з рештою рідні, пухне з голоду? Я усѐ знаю... Ви чоловік без серця, без сумлїня!... Пращайте!...

Семен вилетів з каварні як бомба. В очах йому мутило ся і в голові мутило ся. „Він, чоловік без серця!”... Щож він винен, що така йому судьба припала? Що- він винен, що жиє в таких тяжких часах, що вродив ся на сьвіт в крайній нужді, що росте в таких страшних обставинах, що не може як слід відповісти обовязкам доброго сина до сироти-матери?... Господи! Кількож то він набідив ся, кілько нагриз ся, наробив ся; кількож разів просив людий о працю таку, щоби нагорода за неї могла хоч в части осушити гіркі мамині сльози і — дарма! Хиба-ж його вина, що покійний тато, умираючи, не лишив ніякого майна? Хиба-ж його вина, що мати бідна, він бідний і терплять голод?... Хиба-ж можна йому почитувати за злочин що бажає чесно на хліб працювати і лиш таким хлїбом кормити стареньку і недужу матїр? Адже вона сама, його мати, учила сина чесно жити, учила бридити ся неправдою і злодійством, учила любити правду, свою вітчину і народ... У чім-же його провина? У тім, що не продав своєї совісти, не споганив своєї української назви, не зрадив за Юдин гріш мілїонів братів і сестер безсовісним наїздникам, не став тою поганою птицею, що занечищує власне гнїздо, не став катом власної Матери, а наймитом брутальних палачів?... „Без серця він!...” Для кого-ж воно і бєть ся, як не для мами, як не для усего того, чого його мама учила, як не для правди, та поневоленої вітчини?...

Семен аж здрігнув ся, начеб його кольнув хто довгою, острою шпилькою в найбільше болюче місце його і так зболїлого серця. „Без серця він і

без сумлїня!... ” Тому що любить свій народ, що тільки й жиє для ідеї визволеня мілїонів, тільки і віддихає тим воздухом, що повіє на нього з широкої України...

Він ішов гей пяний, штовхаючи ліктями прохожих і відбираючи й від них добрі почастунки. Куда ішов — се йому байдуже, лиш аби далї від міста. Там йому стало душно, тїсно... Великомійська атмосфера, пригнїтала його наболїлу душу, а усе, що лиш там бачив, настроювало його дивно, сумні думи навівало...

Опинив ся аж за мійською рогачкою. Семен змучений, більше може житєм нїж довгою ходою, упав на траву під крісдату осику гей тая важка, бездушна колода...

Осїннє сонїчко хилило ся вже до заходу, обкидуючи ярким, червоним полумінєм лїсисті горби поетичної околиці. Семен вітворив очи і диво, диво!...

Перед ним з одного боку горіло від сонця ціле море вікон; горіли доми, високі каменицї і пишні палати, здавало ся, що від міста запалить ся ціла половина неба, весь сьвіт. Чути було глухий гамір мійських, рухливих мешканцїв, туркіт повозів, протяжний голос ратушевого годинника... Місто, місто! Осередок цивілїзації, житя борби!... Там найвисша власть... там сьвятинї штуки, краси і права... там найвисші праводавцї, керманичі полїтичні, економічні... там живуть вольні гнобителї і горстка оборонців поневолених!... Справдїшня Вавелева вежа!...

Семена знов стиснуло за серце — там-же жиє і його мати, його старенька, недужа і голодна мати, яку він обовязаний обходити на старість, кормити і любити... А він же любить її? Ой, гірка се любов, коли вона з голоду примирає... знать недуже то в нього і серце добре, коли маючи таку добру нагоду вчинити зноснійшими старі літа, ущасливити— позволяє їй мучити ся в недостатках!... І заслужила-ж вона на таку вдяку? Хиба не зродила його? Не викормила власними грудьми? Не кохала його, не пестила, не доглядала гей тую вазонову квіточку? Не тішила ся його щастєм? Не гризла ся його грижою? Не боліла його болем? Хиба не була йому усім на сьвіті?

Семен дрожав, а над ним дрожали сиваво-зелені листочки кріслатої осики, немов би і вони глубоко відчули сю болючу кривду, заподіяну старенькій мамі. Семен дрожав і кидав ся, начеб хотів позбути ся болючих спогадів, які здавало ся, хотіли його на смерть замучити.

Глянув в другий бік. Широка-широченна долина. Зелена травиця вкривала її, морем стелила ся... Лиш де-не-де самітна хатина, сирота верба, або копичка сіна... А сумну її монотонність мережив тільки безконечно довгий гостинець, уквітчаний рядочками беріз, топіль та осик. А осінню тишину переривали хиба крикливі ворони та гуртки сумно якось поцьвіркуючих воробчиків, або воздушний шум диких качок та гусий, які, готовлячись до південного відлету, шукали на дорогу обильнійшої поживи. Сонце цілими тисячами дов-

гих лучів паростий обгортало зелену просторінь, гей би в останє пращало ся з нею.

Неоподалік Семена стояла самітна хатина, заслонена від північної стужі вишневим садочком: з її комина курило ся. Де-коли набіжить ледво чутний вітрець, покотить филею диму, розтягне його і він заголубіє, розстелить ся на-пів прозорим серпанком і занесе приємною вонею села. Перед хатою грало ся кількоро діточок, бігали за курочками, що одна наперед другої увихали ся по гостинци за колосками.

Семен вдивлював ся в усе теє і важко зітхав. От, колиб йому хоч така хатиночка, нїчо більше, лиш отака з огородом та невеличким садочком хатина — власний куток! Нїхто не викидав би його з неї; він не волочив би ся більше з місця на місце, з камениці до камениці, з улиці на улицю, гей той шатровий циган; не оплачував би ся солоно ріжнородним властителям, перевожувачам, та факторам; не бояв би ся нікого, не тремтів леда перед ким-небудь. Сидів би собі у своїй власній шкалубині, доглядав стареньку маму, маленького ґаздівства, а в вільних хвилях від домового занятя, писав би для люду повісточки, та горячі статї, накликуючі до сьвітла, поступу, до праці над відродженєм вітчини... Йой! Який би він був щасливий, бачучи, що є вільним горожанином, що не кланяєть ся нікому, що його мати не переволікає старих костий, не голодна, не плаче, не нарікає на своє житє, на кляту долю, що вона спокійна про будучність свойого сина, у теплій хатинї, доживає віка, благословлячи хвилю, у якій син на сьвіт на-

родив ся... Усе те може бути, в кождій хвилї може бути... він потребує лише сказати: так — і прощай смутку, прощайте безсонниці, грижі, нарікaня, терпіня фізичні і моральні — прощай бідуванє!... За оте слово: так — можна-б купити таки гарне ґаздівство, можна-б відповідно убрати ся, добре відживлювати заморене голодом тїло — словом, можна-б запевнити будучність, позволяючи собі від часу до часу, навіть на такі приємности, про які доси не мало ся й виображеня... Так, усе можливе...

І Семен згадав лїта, коли то, будучи єще на селї, вибігав за ворота, сїдав під тїнисту липу і мрів про щасливу будучність... А вернувши домів, клонив головку на лоно коханої мамочки і присягав ся, що як тільки підросте, забере маму до себе, вбере її гарно, накормить завше смачними, здоровими стравами, дасть їй осібну, вигідну комнату і цїле житє буде її обходити і любити-любити, ще більше як тепер!... Та ось що дав мамі? Ось чим відвплатив ся за її любов, за житє, за ті солодки, горячі поцїлуї!... Тим, що терпить недостатки, просто з голоду спухає, руки і ноги відморожує в неопалюванїй зимою хатї, плаче, мучить ся, та просить Бога, щоб як найскорше спрятав її з того сьвіта, її старий, непотрібний і без'ужиточний тягар, через який „синови дорога до щастя заперта". Ось як ущасливив рідну неньку!...

І страшний біль обхопив його нутро, стиснув за горло, здушив його так, що й слова не був всилї висказати. Щастє усьміхаєть ся йому, само його шукає, воно так уже близенько, що от-от — і, здаєть ся руками його досягнеш — і... годї...

— „Чому годї?“ — шептав йому злий дух, що уявив ся в постати Шастальського. — Тільки дїтваки, або нерозумні, напів збожеволїлі ідеалїсти мають в нинїшних часах скрупули!... Обовязком чоловіка є найперше себе заспокоїти!... „Плюнь на хлопську справу... вони тебе не розуміють, не оцїнюють твойого посьвячуваня, бо се пів-дика юрба“... „Непростимим гріхом є морити себе і стару маму голодом, коли можна бути паном, коли можна жити так, як і повинен жити чоловік інтелїґентний і спосібний. На те чоловік кінчив школи, на те довгі лїта і мучив ся, аби врештї дістав і відповідну заплату та відріжнив ся від простого, темного мужика... Народна честь, обовязки? — Байка! ніхто розумний в те не вірить, ніхто розумний і не посьвячуєть ся для другого, не бачучи для себе користи! „Їсти, пити і веселити ся!“ — ось три головні заповіди чоловіка на землї... Оберни вістрє твойого пера в другий бік, а певно не пожалуєш“...

Семенови щось немов підкинуло. Як же се? Значить ся, він мусів би перестати боронити свій народ, свою кохану Україну, ідеал правди, оте уособленє краси, поезії, терпіня... він мусів би боронити не своїх братів, не людий-невольників, не покривджених,—а безсердечних наїздників, кривдників... мусів би служити наймитом у тих, яких кождий чесний Українець з обовязку повинен безпощадно поборювати — словом, мусів би зрадити найсьвятійшу справу і статись просто злодієм?...

Нї, нї! сего він не зробить, не продасть себе за ніякі скарби на сьвітї! Що-ж скзали-б бідні мужики? Плакали би, нарікали би, кляли би його...

— А хиба твоя голодна мати не плаче? — шепнув знов дух Шастальського.

— Мати, мати?... — подумало ся Семенови. — Правда, се-ж рідна мати, се-ж моя кохана мамочка, що мене любила і любить, що викормила мене, привела до розуму, що, віднїмаючи колись собі від рота, посилала до шкіл, аби мене бачити розумним, щасливим, та аби мати на старість для себе підпору. Адже блисша сорочка тїла!... А мати голодна мучить ся, плаче, а хто зна', чи і не склинає в духу безсердечного, безсовісного сина, що за усю її любов і колишні пестощі — морить її сьогоднї голодм?... Хтож зна', може тільки не бажає голосно перед сином виговорити ся з тим, що її бідну болить і пригнїтає!...

Голубе небо засували ся поганою чорною хмарою, що плила від заходу, наче тая жалібна кірея, готова кождої хвилини вкрити собою цїлу Україну. Смеркало ся. Воробчики потихли, дїти поховали ся у хату — повіяло холодком зближаючої ся ночи.

Семен хотїв підняти ся з леговиска, щоб обтзясти ся від гнїтучих його душу спогадів і вернути домів. Глянув єще раз на довгий гостинець і — остовпів.

На зустрічу йому маширувала громадка селян, зложена із мущин, женщин, а навіть недоростків. Громадку сю провадили жандарми, скувавши одно до другого ланцюшками. Ішли мовчки... анї одного слова проклону, анї одного слова нарікання — ішли покірні, шепчучи тихонько слова молитви. Тільки

одна старесенька, поморщена і біла гей цьвіт гречки бабуся-калїка, штильгукаючи, страшно стогнала.

Певно, що навіть жертви римських цезарів не будили більшого подиву і симпатії на зрітелях!

— А швидко там ти, хамське старе порохно!

Ой не можу... прошу ласки пана! — простогнала бабуся-калїка — вже, Богу дякувати милосерному... сїмдесять без двох... нема сили, не змагаю... дуже не змагаю... ой... ой!...

— Мовчи, ти хамське насїнє! А бунтувати ся можеш?...

Бабуся вмовкла і постогнуючи та видзвонюючи ланцюшками, поштигулькала далї за другими.

Зтемнїло ся. Чорна хмара вкрила собою цїле небо. Що-йно зриваючий ся вітер шумів листєм придорожних дерев, віщуючи страшну бурю. Неспокійні ворони і кавки товкли ся, кусали, покракуючи і лопочучи крилами. А Семен Морозович, припавши лицем до землї, цїлував її, голубив, обливаючи щирими, горячими слїзми каяня і просячи прощеня за саму лише хвилю ваганя.

Швидко потім не зважаючи на грубу пітьму, затиснув шапку на голову і пійшов просто гостинцем в той бік, звідки надійшла громадка селян.

Семен Морозович ішов ратувати — другу Неню!...

Львів, жовтень 1902.

Ол. В. Шевчук.

Мадам Польонїя хора.

I.

Ясно-вельможна панї Польонїя Ляховська в Галичанові, поважно хора. Ви її знаєте. Се сирота неправого ложа по небіжцї Речи-Посполитій. Хто би не знав сего, гадав би дивлячись на ню, що вона Бог зна' що, а вона вам навіть не справедлива Ляховська, а звичайний шляхоцький бенкарт посьмітюх. Та най се між нами лишить ся, бо як би довідала то чисте було би пекло. А знаєте, наш чоловік в лїберії всякій бідї годити мусить. От непричком наша Польонка з Галичанова така вам вередлива, що крий Боже. Сто раз гірша від справдїшних Ляховських як Конґресівка. Познанка і Краковянка. Просто шалїє з превеликої бути. Та нинї лежить хора.

Дрощі, горячка, конвульсійні напади, страшні привиди підчас сну — всьо то наступає одно по другім — на переміну! Лїкарі не помагають, фіра за фірою привозить нового лїкаря, однако-ж жаден з них не вміє якось трафити — всї лїки за острі — панї не зносить їх!

Вислано єще одну фіру аж до Русилова, по д-ра Правдоріза, спеціяльника від політичних та національних недуг. Га — може той що поможе, може поможе — побачимо — бурмотїв собі старий економ панї Польонії, походжаючи по подвірю. Ге-ге! моцний Боже! Чи нема то з чого хорувати! Чи то мало гризоти мають ясна панї! А кілько то пійшло їх здоровля, як старі панї вмерли! Ей-Боже! Вас тодї ще на сьвітї не було, а я памятаю добре похорон старої панї — почав розказувати парубкам та форналям, що крутились по гумнї. Але-ж бо то похорон був раз! От-так розумієте — розказував дальше — якось вже з весни почали старі панї хорувати. Десь перестудились на ловах — чи щось таке. А вони то любили — страх! — особливо любили полювати на мурґів в лїсах „злотей вольносьцї". А що наші панї були делїкатні; а ще й до того розігрілись на однїй забаві — тай то пошкодило. Бо то розумієте за старої панї, в нашім дворі було цїлком инакше. Де, де, де! — що тепер, а що було перше! Шумно, гучно, весло — гостий фіра за фірою, забава за забавою! Двірок виглядав мов палата, що дня умаєний смеречиною, а золото аж капало з вікон! Газон прикрашений був цьвітами, а між ними на палях хлопські голови, як кулї кльомбові, а коло брами замісць фляґ повівали на стричках руські хлопи з своїми довгими чупринами. Гарно було — тай любо! Найчастїйше забави відбувались в карнавал, або в маю. І на однїй то такій маєвій забаві — бавились тодї в „ліберум вето" і „нєпозвалям", памятаю як би нинї — небіжка панї захорувала. За богато згулялась і

то їй пошкодило. Лікарі радили іти сейчас до ліжка і воно було би минуло ся, але де там нашій пані було до того! І от хороба разійшлась по тілї, наступило розстроєнє нервів, закаженє крови і кінець! Приїхали лікарі з заграниці, покраяли-порізали, тай в трумну! І маєток пійшов на ліки — всьо — ат! Приїздив ще потому якийсь славний оператор з Патрийотова, д-р Тадеуш, але вже було за пізно. Що вже порадиш з умерлим! Молоді пані так тоді сплакались, що не могли навіть іти за трумною! Але-ж то похорон був раз! Ксьондзів, панів, війска, ґенералів — як маку! До каравана запряжено щось аж три повстаня та украшено його вінками, уплетеними з зеленого патріотизма, з довжезними, чорними лентами. Попереду їхав в сукмані д-р Тадеуш. Сумовите „з димем пожаруф" лунало аж до хмар, а „еґзеквія" правив сам еміненція Міцкевич, при асистї біскупів Словацького та Красїнського і многих інфулатів. На могилї виголошено богато трогаючих промов — всьо плакало, а паньщина з жалю аж зімлїла! Оттак — поховали, могилу заплескали, тай всьо скінчилось! І від сего то часу молоді пані так хорують. А ще й до того украïнство робить собі якісь претенсії до східної части Галичанова — знов нова гризота. Маєток і так вже знищений; у Познанки господарить Прус, як сам хоче, у Конґресівки Микола Александрієвич, Москаль, а тут в Галичанові завдяки лагідности і сумлїнности віденського банку, можна-б якось клигати тай з довгів поволи вилїзти — коби не се украïнство зі своїми претен-

сіями Боже! — не знаю як то ясна пані всьо витримає!

В тім заїхав перед ґанок повіз, з котрого висів якийсь грубий панок в окулярах.

— То може пан концилярж? — промовив до нього льокай, що саме тоді вийшов на ґанок тріпати сукно.

— Так, власне — відказав.

— А то проше — тенди, в те дзьвіржи на лєво — і попровадив лікаря в комнату хорої...

II.

В гарній комнатці, лежала в ліжку пані Ляховська, на аристократичних подушках, обкрита славянством. Хора спала. Від часу — до часу, добувались з її грудий глубокі стони, часом говорила щось крізь сон — була в сильній горячці. При ліжку сиділа вся родина, доглядаючи її старанно. „Пшедсьвіт" шептав молитви, пересуваючи пацьорки, на своїй єзуїтській корунці. „Дзєннік" обганяв старанно мухи около хорої, а „Нородуфка" мачала безнастанно ручник в намісництві і прикладала хорій до голови. Трохи оподаль сидів на оксамітній псевдодемократці, „Куриєр" з „Реформою" а „Пшеґльонд" і „Час" ходили на пальцях по комнаті, страшно занепокоєні. „Слово польське" зашивало коло печі паньчохи, котрі Польонія подерла на одних станьчиківських перегонах. На старій софі, вивертав козли „Сьміґус".

— Ка-хі, хі, хі-га, га, га, га — почав нараз реготатись на ціле горло бючись притім сильно пятами і вивертаючи по блазенськи очи.

— Пст! — тихо — не збуди мами — промовила Народуфка.

Ет — ґлупясь відрізав її на се. Ти нє вєш якєґо ці я дофціпу вимислял на руских попуф! Алє як то які поп гайдамака пшечита — га — но! чорти єго маму — він ся сказить разом з попадею! Ха, ха, ха-гі-га, га, га, га — тішив ся Сьміґус. Дзєннік тимчасом хотів відігнати якусь уперту руську муху, що літала поперед очима Польонії, але замісць муху — вдарив не хотячи хору маму по носї...

— О — о — Єзус — ох Марія! — гайдамаци ржнов, Ґонта — ох — ратуйцє! — зверещала Ляховська, пробудившись. Взяти на перечищенє — як найскорше на перечищенє — став вговорювати її Дзєннік. — Ви переповнили жолудок сентиментальною любовю Русинів і тому така горячка, зажити ложку рицини...

Саме в ту хвилю, впровадив лікаря.

— Добрий день паньству — промовив. — Як же панї мають ся — все таки хорі?

— Ой зле, зле — простогнала Ляховська.

— Корчі, болї, в губі недобре, в ухах шум...

Лікар добув годинник і взяв хору за живчик.

— Гм! — сильна горячка — сказав по хвилї.

— Чи панї мають апетит?...

— Ой цо правда, то просе пана конциляжа, ясна панї ма добри апетит — відізвав ся льокай, що стояв єще коло порога. — Якосік то било

вцора — то цали пулмісек смажоних русінуф з'єдлї...

— А то зле — се не добре, запихати жолудок так нестравними річами — промовив лїкар.

— Но, но — най там Ян іде до кредемсу наставить самовар — гукнув гнївно Дзєннік до льокая.

— Найгірше мене непокоять ті неспокійні сни — заговорив „Пшеґльонд".

— Вічно напастують маму гайдамаки, вічно стають перед очима — викладав лїкареви „Час".

— Се звичайне — горячкове — відказав...

— Але-ж не горячкове пане! — Се дійсність — запротестувала хора. — Се хлопи підходять зі села в ночи під мої вікна і страшать мене, абим скорше вмерла...

— Так, так — пане доктор — ви не знаєте мурґів! — закричали нараз „Дзєннік", „Слово", „Час", „Народуфка" і „Пшеґльонд".

— То мурґи — злодії, то невдячний люд!...

— Але-ж прошу успокоїти ся — промовив лїкар і почав старанно обпукувати пацієнтку.

— Чи панї пріють? — спитав по хвилї.

— Прію часами; особливо при кождих виборах, бо тодї коштує мене трохи труду, аби моє „коло" закотилось назад ненарушене до Відня. Я пріла також досить підчас страйкової дебати в парляментї...

— А дрощі мають панї?...

— Ой — як лиш почую пісню „Не пора", або „Ще не вмерла" — так зараз дістаю дрощів. Страшно не люблю тих мельодій...

— Чи панї мають обструкцію?...

— Нї — противно, велику солюцію...

Лїкар авскультував дальше...

— Як бачу; серце у панї обкипіло шовінїзмом — відізвав ся знов по хвилї. — Се небезпечне — може наступити запаленє. Панї певне віддають ся надто гакатї?...

— Ах — нї, нї! — хорони Боже! — заперечувала хора.

— Також як бачу — цїла шляхта сильно заатакована; вже навіть наступило мале запаленє — пізнаю се по висипцї, яка вказуєсь на нїй в видї довгів та дефравдацїї.

— Ох — Боже! — застогнала.

— В мязах знов — розвинулась опортунїстична полїтика. Чи не відчувають панї болїв в околицї жолудка?...

— Ах власне, дуже сильнї...

— Се наслїдок поживи. Строга дієта — одинокий ратунок... А Українця анї зачїпати. Се і для здорового жолудка дуже нестравна річ.

— Ну — а язик? — Отже бачите, цїлий обложений сильно українством, що вам в жолудку лежить — говорив дальше. — Прошу панї — як бачу жолудок ваш сильно занечищений і сойм ваш зле функціонує, також здаєсь менї, що економія цїлком занидїла. Чи мають панї часом еєкцію?

— Ах, власне вчера хотїла я умисне взбудити воміти, бо через неосторожність, дістало ся до мого жолудка трохи соціялїзма — але дарма! — Вийшла тільки флеґма, а соціялїзм з дашиньським остав в жолудку. Я думаю, що то він там спри-

чиняє в жолудку такі болї. Щоби хоч не дійшов до серця!...

— Де-ж там панї! Соціялїзм вам не пошкодив — противно, він хоч вправдї подражнює нерви — особливо дїлає на них в аристократичних центрах — але зате чистить кров, а ваша кров також сильно занечищена! Взагалї є се, о скілько я пізнав — недуга дуже скомплїкована. Наперед є в вашім орґанїзмі сильно розвинена гайдамакоманія на шовінїстичнім ґрунтї. Вітак прилучуєсь до сего запаленє шляхти; в мязах розвинулась трохи опортунїстика і льокайство, жолудок зіпсований ріжними, невідповідними для вас стравами, а кров занечищена єзуїцтвом і патріотичною блягою, поцукрованою русиноїдством. Попри се, розвинулась в нервах хороба, знана медецинї: „В Польсце, як кто хце". А се знов викликує атаки на мозок і справляє тоту висипку на вашім чолї, що звесь по медичному: „То цалкєм, цо іннеґо". Одинокий ратунок на се — спокій і строга дієта. Ще раз кажу вам, Русинів, анї взагалї жадних народів не їсти, бо є нестравні — живитись виключно здоровим патріотизмом, щирою любовою вітчини і гуманностію — без коріня, без заправи, виключно кастових інтересів. Напитків не уживати, бо вони справляють вам сей шум в ухах, на який жалуєтесь. Анї кропельки „пихи", а ще меньше „бути". Словом жадних! Можете пити хиба тільки чисту „розвагу", з маленьким додатком „надії", се вам не зашкодить. Також уникайте всіляких, подражнюючих нерви забав. Гакату, джокей-клюби, кольонїзацію-руси, ягайлонську ідею,

всї — ті спорти закинути. Ви потребуєте спокою — мусите лежати в ліжку. На шляхту конче треба окладів з зимною води — і то навіть що години. А тепер запишу панї порошки — прошу о кусник паперу — промовив лїкар, звертаючись до „Дзєнніка".

— От є тут на бюрку наготовлене для вас чорнило і папір — відізвав ся „Куриєр", запалюючи „освяту-людову", від якої було таки досить темно.

Лїкар сїв при бюрку і почав писати:

Rp.

democratiae verae 0.06
tolerantiae 0.02
mentis sanae 0.07
vicissitudinis slavicae 1.5
pulv. iustitiae .... 3.5!!

D. XX.

3. порошки денно*).

Д-р Медецило Правдоріз.

— Прошу тоті порошки вижити, а при тім примінитись точно до моїх вказївок, бо инакше не ручу за нїчо — сказав лїкар на відхіднім, прощаючись з хорою. „Дзєннїк", „Час", „Пшеґльонд",

*) Як звісно лїкарі пишуть рецепти по латинськи. Та ми переведемо се на українське, щоби і хлопи її розуміли, і так: правдивої демократії, терпимости, здорових глуздів, славянської взаїмности і справедливости. Сеї послїдної то вже більше від тамтих всїх на купу.

„Народова” та „Слово” — почали тимчасом читати рецепту.

— Ге, ге, ге! — що він ту записав! — промовило „Слово”, набундючившись.

— Але се рішучо за остре — критикував „Пшеґльонд”. — Остре не остре, але не універзальне, як н. пр. „Ратуйми всходнє креси” докинув „Час”. А нинї тільки універзальні „флюїди” щось варта ще.

— Сей — то — якийсь гайдамака крикнули „Дзєннік” з „Народовою”. Тримаймо ся рецепти д-ра Вшехполяка. Се раз рецепта і здоровому любо її зажити. Є там польонїзація і кольонїзація” війско і жандармерія, а вже найбільше: „Грим пястуком межи-очи”.

А я вам кажу, що найлїпші „вота”*) н. пр. будованя косцюлкуф з чудотворною іконою „Крульовей Польскі” — се поможе лїпше як що! — став доказувати „Пшедсьвіт”. — Я раджу — лятінїзації з косцюлками і матечками, то аж 5 цїлих.

— Якби там не було — але все таки на шляхту можна дати „компрес” — сказав „Куриєр” і намочивши довгу, демократичну фразу в зимній водї, та викрутивши її старанно — разом з реформою приложили обережно до члена. Тимчасом увійшов в комнату пан надкомісар, ґр. Носодральський, ц. к. управитель камерального ключа, а за ним по тихонько всунулось Кацапство.

— Як-жеж добродійка мають ся? — промовив Носодральський. — Я тут заїхав на одну ко-

*) С. є. обіти.

місію до вашого села і довідавшись, від місцевого пароха, що пані хорі — поспішив сейчас відвідати.

— Дякую сердечно — відказала Ляховська, витаючись з комісаром.

— Був у пані як бачу — лїкар — я стрітив його в брамі...

— Так, власне — щойно вийшов...

— Ну, — і як-жеж — лїпше пані?....

— Ах, та... от!...

— А той місцевий парох, як там він... ксьондз „Базилї Смирненький” — відвідує паню часто? — Се якийсь порядний чоловік...

— А — дуже милий чоловік — гайдамацької полїтики не управляє, з двором жиє в згодї, а що за господар з нього! Таких людий — на жаль — мало тепер між руським духовеньством!...

— Се наш „атєц”, прошу вашого благородія — стало хвалитись Кацапство. — Він з „нашої парафії”...

— Так, так — я знаю, — відказав комісар. — Він декан вже, правда?...

— Тепер недавно — дістав вже навіть крилошанські відзнаки — хвалилось Кацапство далї.

— Так, так — правда — порядний ксєнжуньо...

— Даруйте, що перериваю, але я пригадала собі, що маю до пана надкомісаря маленьку просьбу — заговорила Польонїя...

— Прошу дуже...

— Я тут не маю спокою з тими хлопами, на-

падають мене, страшать — отже я просила би о поміч...

— А дуже радо — я сейчас вишлю асистенцію жандармерії, а в разї потреби і шкадрону гузарів...

— Ой, шкадрона — се замало буде...

— Ой замало, замало — пане! — тут потрібний найменьше цїлий полк! Ви не знаєте того розгуканого бидла — ляментувала вся родина Ляховської.

— Пане! — та тих гайдамаків є тут тьма-тьменна! — говорило „Слово".

— Наш знаменитий статистик, проф. Ґломбінський, обчислив їх на мілїони!...

— Ага, — правда, ви чули про Ґломбінського? — перервала знов Польонія. — Він висказав в парляментї щиру правду наукову; в своїм габілїтацийнім викладї, з брехунольоґії та русиноїди, що гайдамаки множать ся тепер всюда, з незвичайною силою. Особливо сприяє їм клїмат, в українських ґімназіях, тому вашим обовязком — є не засновувати більше таких ґімназий, а і ті що є згладити помаленьки зі сьвіта — говорила хора.

— Так є, прошу вашого благородія — промовило Кацапство. — Українські ґімназії, се гнїзда „гайдамацтва", „радикалїзма", „сепаратизма", „пайдократизма!..." А вже, як би так Господи — не дай дочекати — засновано в Лемберґі український унїверситет, ох! — там вже подоптано би всьо, що лиш Боже, царське, та православне! Нещастє тоді для мене, для вас, ясна панї, а також вашому благородію, не вийшлоб се з добром! Се

була би кузьня, де Українці острили-б свої ножі на нас!”’....

— Ох, води, води — застогнала Ляховська. — Льокай подай води!...

— Ах, ясна пані мають спрагу — прошу я, зараз послужу, я сейчас — промовило Кацапство і вибігши до кухні, вхопило за коромесло з коновками та поштигуляло до керниці...

— Що за услужна людина — сказав „Дзєннік”.

— Справді — відізвалось „Слово”.

— „Народувечко!” — скажи там кухаркам, най наготовлять для нього збанок сирватки. Він бідний має діти, най собі возьме до дому — говорила пані Ляховська. Вся рідня зареготалась з „дотепу хорої”.

„Народівка” побігла до кухні, поки Кацапство вернуло з водою, несучи покірно коновку до ліжка хорої.

— О, дякую сердечно — сказала Польонія.

— Я там вже казала наготовити для вас нагороду за труд. Там собі возьмете в кухні...

— „Цалує рончкі”, ясної пані Я може перешкаджаю, пані добродійка хочуть певне спочивати — да свіданія — прошептало і вклонившись низенько всім присутним, вийшло з кімнати.

— Я також мушу паню попрощати — відізвав ся Носодральський, встаючи з крісла. — Спішу ся до урядованя, бо маю ще відбути нині по инших селах такі комісії...

— Ой, та де-ж так по ночі будуть пан надкомісар мучитись — промовив „Куриєр”.

— Але-ж я звик, „до нічного урядованя...”

— А не забудьте пане, дати мені відповідну поміч — просила хора, стискаючи йому руку.

— Ой, будьте ласкаві! — охороніть нас перед тим розгуканим гайдамацтвом — благала вся родина Ляховської.

— Но, но, — вже то якось зробить ся — будьте панъство спокійні — відказав комісар, тілько прошу і наказую не входіть в жадні переговори з тими опришками. Бо тоді доперва розбрикали би ся. Кивнувши відтак головою в сторону хорої, вийшов з кімнати.

Пані Польонія відвернулась тепер лицем до стіни і спокійна, що вже хлопи на тут ніч не прийдуть її страшити, бо в селї є комісар — почала невдовзї хропіти...

А її діти прикрутили „людову-осьвяту” і поклякавши коло ліжка, почали відмовляти півголосом: „Єще Польска нє зґінела...”, а вшехполяк закінчив: „од моржа до моржа, амен”...

І. Ш-Т.

Як Степан чоботи купував.

I.

В селї Вовчілаби жила дуже бідна вдова Варвара. У неї було троє дітий: дві дочки, Тодорка і Параска, що вже ходили на заробіток і помагали матери, та хлопець Степан. Він мав уже сїм лїт а до роботи не був дуже охотний нї здатний. Любив він хорошо одївати ся, але в хатї сих одягів власне недоставало.

Ходив Степан в однїй згрібнїй сорочцї, до пят, а Варвара покищо анї думала про друге яке одїнє для сина.

— Коли ти менї, мамо, купиш капелюх? — питав ся хлопець.

— Який з тебе алєґант: — сказала мама. — Збиточнику якийсь, тобі капелюх в голові, а я ось думаю, щоби якнебудь купити свинку... Щоби було з тебе що доброго, то ти би сам собі капелюх змайстрував.

Недовго після того купила Варвара свинку і говорить до сина:

— Пильнуй се порося, як ока в голові, бо се весь наш маєток.

Степан виганяв щодня свинку на поле: від других пастухів навчив ся робити плетїнки з соломи, а потім сам собі змайстрував капелюх.

— Мамо, — каже раз знова до матери — купіть менї червону стяжку до капелюха!

— Степане, не будь ти такий дурний! Я тобі лїпше би справила штанята, замісць стяжки; чекаю лише, поки Тодорка лїпше подре свою спідницю, то тобі з неї вшию добрі штани.

Хлопець нічого не відповів, але за якийсь час знова каже матері:

— Могли би менї, мамо, за се, що пасу свинку, купити ремінь з кресалом і калиткою.

— Тaж мене за се сам Бог покарав би: у хатї найпотрібнїйшого нема, а я би останне віддавала на твою алїґанцію.

Прийшла зима. Хлопець безроги не пас, лише посинївши з холоду, з мокрим носом сидів на печі та прибирав капелюх у когутячі пера.

— Колиж ти, Тодорко, подреш сю спідницю? — допитував ся Степан у сестри.

— Вона вже цілком подерта, але мама анї гадають справляти нову...

Узяли ся тепер до матери обоє і як почали її клопотати, то вкінци Варварка віддала Тодорцї свою стару спідницю, а з Тодорчиної почала шити ногавиці для Степана.

— Мамуню, зробіть менї кишенї! — просив хлопець.

— Відчепи ся, аліґант ти! Якраз буду тобі кишені робити. Як треба буде що сховати, то можеш за пазуху.

Пройшло немало часу коло шитя сих ногавиць, бо мати мусіла штукувати латати. Хлопець не мав терпеливости і докучав матери, що шитє не скоро йде. Варвара навмисно так марудила, щоби Степанови дати нові штани перед самим Різдвом: кажуть, що будуть довго носити ся.

Прийшло Різдво: мати дає йому ногавиці і каже:

Маєш і шануй, бо не скоро на другі такі здобудеш ся! Се добрі, на виріст, як на чоловіка, не на такого рака...

Подякував матері і зараз надів перші в своїм житю ногавиці. В долині позавязував шнурками, як старший чоловік; дуже йому се подобало ся, бо думав, що так „параднійше" буде.

На дворі того дня був великий мороз. Та хлопець хотів, щоби його люди в селї бачили, то взяв на голову капелюх з когутячим пером і в своїх нових ногавицях перебіг через ціле село. Потім вернувши, зняв штанята, зложив їх, поклав на них капелюх, усів знова на печі, і глядів на се, як на що сьвятого.

— От, щоби я ще мав ремінь, а до сего ножик — циганок! — говорив до сестри.

— Чому ні, придало ся би — сказала Тодорка, — але сего ніхто мамі не вговорить.

Минула зима. Хоч весна вже зачала ся, але ще було студено. Степан повинен був гонити свиню в поле, бо і всї люди прибуток свій повиганяли.

Одного разу Степан прибіг у хату на полудень. Посинїв увесь і дзвонив зубами.

— Мамо, мамо! — кричить — менї зимно, я не можу видержати, вітер мало духу з мене не висвистав!

Мати почала збирати його:

— Змерзлюху гнилий! Може перену буду за тобою носити? Не можеш, як другі, бігати по поли, щоби розігріти ся?

Але почекавши зняла з себе ватований ґорсет без рукавів і дала його хлопцеви, щоби розігрів ся. На дощи і на сонци через лїто полиняв кафтаник і під осїнь пошила йому мати з нього кабат. Та не ставало на рукави, то йому виштукувала рукави зі старої червоної Тодорчиної юбки.

І знов раз відзиваєть ся Степан у хатї:

— Дуже би менї хотїло ся мати шпильку при сорочцї... Так добре, як блищить під бородою.

— Пожди, пожди, — каже мама — будеш на своїм, то тодї купиш, а тепер обійдеш ся без сеї аліґанцiї.

Цїлї два роки носив хлопець штанята з Тодорчиної спідницї, а потім вони так розлетїли ся, що мати вже не могла зібрати їх і повинна була вшити другі.

Степан вкінци почав ходити на заробітки. Вийшов раз у сьвято і весь час розглядав ся, які хто має чоботи на ногах. Думав собі про те, що і він буде ходити колись в чоботах. Як лише вернув ся з ярмарку то і питає в матери:

— Чи знаєте, мамо, що можуть коштувати чоботи?

— Ріжно коштують, як які чоботи. Але голови не ломи собі дурно: хлїба у хатї треба а гроший на чоботи нема. Обійдеш ся смаком.

II.

Прийшов вкінци той час, що Степан за свої гроші міг собі купити нові чоботи. В полинялім кабатї з червоними рукавами, соломянім капелюсї і дїравих ногавицях дожив Степан шіснайцятого року житя і пійшов до людий на службу.

— Менї дуже хочеть ся чобіт! — казав він нераз до свойого приятеля, Антона, котрий вже від двох лїт ходив по службі і мав гарні чоботи.

— Лише памятай, чоловіче, на чоботи гроший не шкодуй! Заплати досить, а купи що доброго, — радив Антін.

Степан служив, заслуженини своєї у господаря не брав, лише чекав, доки назбираєть ся у господаря потрібних йому гроший, щоби стало на добрі чоботи. Якось під осїнь, коло сьвятого Миколи каже він до Антона:

— Антоне, попроси ся ти у свойого господаря і пійдеш зі мною завтра до місточка, купувати чоботи.

— А добре, відказав Антін.

На другий день пійшли оба на торг до місточка. Чобіт там було стільки, що оком не зміриш. Дивлять ся, аж є ось чоботи з коротенькими холявами.

— Се старосьвітська мода, — каже Антін, — у таких тепер не ходять. Обцаси повинні бути

високі, восковані, холяви довгі, а при них уха з доброї тасьми... Ну і ґлянц який-такий повинні мати.

Ідуть дальше, аж тут знов на довгій жердці висить цілий ряд чобіт.

— Хоцете, пане, цоботи? Цоботи, цоботи!... Шиті, штифтовані? — Кричав жид-крамар.

Степан аж зачервонів ся, бо його перший раз в житю „паном" назвали. Все стріляв очима то по одних, то по других чоботах.

— Купуйте, купуйте. Чоботи юхта, гамбурські, купуйте!

Степан задумав ся, розтворив уста, вибалушив очи. Здавало ся йому, що кождий чобіт щось до него приговорює, як живий чоловік. Вліпив очи в пару чобіт на високих обцасах, а шкіра на холявах була у дрібні кліточки. Вже, вже хотїв спитати ціну, як трохи дальше побачив ще гарнійші чоботи, наче з зеліза вилиті. Уха в них були з зеленої тасьми, а обцаси високі, підбиті підковами.

Підійшов до крамаря і несьміло питає ціну.

— Ого-го! Сей пан знає, чого шукати! Се вже що чоботи, то чоботи! — вговорює купець. — Є чим землю притоптати. Можу сказати сьміло: не дам інакше, як за девять срібла, але бачу, що ви знаєте ся, а такому я завсїди дешевше продаю.

Потім узяв чоботи і став їх коло носа вертїти. Оглядав і Антін, пробував у руках шкіру, чи сильна, понюхав, примірив до ноги і каже:

— Менї здаєть ся — сї чоботи добрі, тільки треба добре сторгувати.

Степан відвів Антона на бік і каже йому на ухо: — Як не куплю сих чобіт, то не хочу інакших мати, буду ліпше босий ходити.

Тоді почали ся торги. Торгували ся довго, завзято, до смерку. Крамар твердо тримав ся ціни, а парубки десять разів вдіходили і десять разів вертали ся. Добре вже стемніло ся, коли торг скінчили. Степан дав за чоботи більше як піврічну свою заслуженину. Вертали ся тепер домів. Болото було велике. але Степан чобіт не вбрав, лише їх ніс під пахою. Як уже повертали ся у своє село, Антін сказав:

— Видиш, Степане, я стратив цілий день на твої чоботи. Господар за се не похвалить; утомив ся, нагарував ся... то перші чоботи повинен ти, брате, підоляти... Підемо до коршми!

Степан знав, що свойому товаришеви повинен вчинити сю ласку, але всї гроші, що до шелюга, пійшли на чоботи і, як кажуть, зломаного не мав при душі...

— Наш шинкар тобі поборгує — сказав до збідованого Степана Антін. — Мене знають у коршмі... А то дуже я здороженний, треба випити горівки і перекусити щонебудь.

Степан іще ніколи не пив горівки, бо все чув від людий, що не гарно ходити пити до коршми. Та коли Антін зачіпив його гонор, що треба нові чоботи обляти, то повинен був пристати на се. І він сам був дуже здороженний і голодний. Шинкар був одинокий чоловік на сьвіті, що міг йому дати на борг. Коли вони увійшли у коршму і попросили горівки і закуски на борг, шинкар, трохи поду-

мавши, поставив перед ними дві великі чарки горівки. Кождий взяв ся за свою і випили. Антін закусив пирогом, а Степан відразу почув, що йому в голові щось крутить ся. Дійшов до лави, поставив коло себе чоботи, схопив ся за голову і почав кричати:

— Ой, Боженьку! — конець сьвіта, чи що такого?! Все зі мною крутить ся, летить до гори ногами... Чоботи, чоботи, тримайте люди!...

— Не диво, — сказав Антін — хлопець голодний і не привик, то одна чарка такого з ніг звалить.

— Має ще час, то перемине, — відповів коршмар.

А Степан як сїв на лаві, то вже з місця не міг рушити ся. Антін зїв своє, обтер уста і каже до него:

— Степане, збираймо ся до дому! — але Степан анї думав уставати.

— Не турбуй його, — відізвав ся шинкар. — Нехай трохи здрімне, протверезить ся. Коршма до півночи отворена. Як буду замикати, то його сам до дому випхаю.

— Нехай і так буде! сказав Антін, потім зібрав ся і пійшов до дому.

III.

Степан витягнувши ся на лаві хропів, спав як зарізаний. Шинкар бачучи, що людий нема у коршмі, пійшов у другу хату, що була проти коршми. Незадовго після виходу коршмаря, відчинили

ся двері і в коршму заглянув вартівник Опанас. Він ходив у ночи з тарахтавкою по селї. Мабуть надокучило йому бути на дворі у темноті, а може і прозяб, то хотїв хвильку посидїти в коршмі. Аж глядить, і бачить, що у хатї нїкого нема, тільки сей хлопець спить на лаві. Підійшов до него близше і побачив при нїм нові чоботи. Вартівник оглянув ся кругом себе, потім узяв чоботи, як свої і вийшов. За малу хвильку чути було, як десь на селї дуже сильно торохтїла вартівникова тарахкавка нїбито пужала злодіїв.

Може в годинї після сего вернув ся шинкар, позїхнув, підійшов до Степана і шарпаючи його почав говорити:

— Ну, годї спати, до дому, до дому час! Пора вже виспати ся!

Коли шинкар шарпнув його раз і другий, хлопець проснув ся, протер очи і побачив, що він спав у коршмі на лаві. Тодї собі пригадав усе, що було і зараз почав шукати чобіт.

— Пане коршмар, а де се мої чоботи? — спитав переляканий.

— Які там чоботи?!... збирай ся скорійше до дому, бо шинк буду замикати, — сказав шинкар.

Тепер Степан почав кричати:

— Щоби я мав тут могилу свою найти, то без чобіт відсіля не пійду! Де мої чоботи?! Давай мої чоботи!!

— Еге, батїку, маю на таких лїк. Мало тобі, що на борг горівки і закуски дав, то ти будеш менї кричати ще?!

Сказавши се, шинкар вийшов за двері і на весь голос став кликати Опанаса. Прийшов Опанас і узявши під руку Степана, почав вговорювати:

— Ходи, ходи відведу тебе до дому, щоби ти тут панови коршмареви не докучав.

Але Степан його відіпхнув і наче божевільний кричав:

— Чоботи мої, чоботи! Де мої чоботи?

— Йому, як видно, про якісь чоботи йде — сказав Опанас.

— Чорт його знає, що за чоботи. Прийшли тут у двох з Антоном Панталейчуком. Степан звалив ся від першої чарки і заснув тут ось, на лаві. Може він і мав які чоботи, а Антін їх забрав з собою...

— Певно, що Антін забрав твої чоботи. Завтра раненько вже будемо знати. А тепер спати! Дальше, марш! — командував Опанас.

Тепер Степан подумав собі, що і дійсно може Антін узяв чоботи, може їх узяв на жарт, а може нарочно, щоби їх хто сонному не вкрав. Степан з такою думкою вийшов з коршми і пустив ся просто на хутір, де служив Антін за парубка. Підійшов зараз до обори, бо знав, що його приятель спить при коровах. Спершу став ковтати у двері, а потім взяв ся валити кулаками з цілої сили. Парубок пізнав по голосі Степана, зірвав ся з твердого сну і протираючи кулаками очи вийшов питаючи:

— Чого ти по ночи волочиш ся?

— Антоне, не жартуй, віддай мені мої чоботи!

— Чоботи? Які чоботи? Що ти чоловіче здурів нині? Я-ж тебе з чобітьми в коршмі покинув.

— Що менї ще будеш говорити. Антоне, кажу тобі, віддай менї чоботи! Нїхто инший не міг їх забрати, тільки ти один.

Сказав се з великою лютю і кинув ся парубкови до горла, але Антін (був старший і далеко кріпкійший від Степана) довго не думаючи, пхнув його від себе і вже хотїв зачинити ворота, як Степан схопив Антона ззаду, впив ся пальцями в шию і кричав:

— Віддай чоботи, бо убю!

Розсердило се парубка до крайного. Схопив Степана за волосє, кинув об землю, приклякнув на нїм, і давай бити, де попало. Збив його на квасне яблоко, а сам пійшов до хлїва, замкнув за собою двері і повалив ся на солому. Коло хлїва пролежав Степан з пів години, як неживий. Вкінци прийшов до себе, піднїс ся і з великою силою дійшов до своєї матери. Варвара почувши стогін, упустила сина. Він був цїлий у крови, обваляний, обдертий. Дрожав, хитав ся на ногах. Вона відразу в плач і почала випитувати ся:

— Степаночку, що се тобі, дитинонько моя?

Степан вибалушив очи і тихим голсcом промовив:

— Чоботи!

Жінка аж відскочила, бо очи її сина були страшні... Зірвали ся зі сну обидві сестри: біжуть, дивлять ся, питають з плачем:

Степане, Степане, що тобі стало ся? А він їм знова відповідає:

— Чоботи!

Положили його на ліжку, обмили, накрили, дають йому теплого румянку; а він нічого, лише від часу до часу глядить перед себе блудно і каже:

— Чоботи.

Два дні стогнав. Прийшла знахарка, дала йому якоїсь масти. Непомагало. Післали по сповідника, а коли сповідник прийшов, Степан глянув, прошептав страшно жалісно: — Боже — очи станули і сконав.

